

Скляр В. М.

РОСІЯНИ В УКРАЇНІ: ЗМІНИ ЧИСЕЛЬНОСТІ ЗА 1989-2001 рр.

За часів здобуття Україною незалежності відбулися зміни в етнічному складі її населення. Результати переписів населення є найбільш повними і достовірними статистичними матеріалами для проведення дослідження цих змін. Аналіз матеріалів переписів 1989 та 2001 рр. дозволяє встановити основні тенденції в динаміці чисельності всього населення, українців та етнічних меншин напередодні здобуття та в перше десятиліття незалежності.

Етнічні процеси в сучасній Україні, на основі аналізу статистичних матеріалів переписів, знайшли відображення в науковому доробку етнологів, демографів, етносоціологів, етногеографів та етнополітологів: В. Л. Арбеніної, М. С. Дністрянського, В. Б. Євтуха, Ф. Д. Заставного, В. Т. Зінича, В. О. Котигоренка, В. С. Крисаченка, І. Ф. Кураса, В. І. Наулка, С. Піскунова, Ю. А. Огульчанського, В. О. Романцова, О. У. Хомри¹. Окремого дослідження змін чисельності росіян за 1989-2001 рр., насамперед у просторовому вимірі України поки що немає. Лише монографія І. Я. Терлюка безпосередньо була присвячена росіянам, зосередженим у Західній Україні². Але ця праця опублікована в 1997 році і її автор не міг враховувати результатів перепису 2001 року.

На основі статистичних матеріалів переписів населення 1989 та 2001 рр.³ були підготовлені таблиці, в яких відображена динаміка чисельності росіян на тлі змін чисельності всього населення, українців та етнічних меншин як у цілому в Україні, так і за окремими регіонами та областями.

Визначальною тенденцією етнічних процесів доби незалежності України стало інтенсивне скорочення чисельності етнічних меншин, насамперед росіян. Навпаки, впродовж 1959-1989 рр. за підрахунками українського демографа О. У. Хомри за рахунок міграцій та асиміляції чисельність росіян в Україні збільшилася на 2 230,3 тис. осіб, а чисельність українців зменшилася на 1 297,8 тис. осіб⁴. Тобто, вплив асиміляційних та міграційних процесів на зміни чисельності українців та росіян суттєво відрізнявся як за радянських часів, так і в добу

незалежності України. Ці відмінності були спричинені зміною статусних позицій українців та росіян в Україні в умовах відродження реальної української державності, не формальної, як за часів УРСР.

За визначенням американського дослідника Р. Скемергона домінантне становище в суспільстві може займати як більшість, так і меншість. В умовах бездержавності домінантною може бути «група меншості», більшість займає підпорядковане становище, тобто є «масовим етносом»⁵. До здобуття Україною незалежності українці залишалися «масовим етносом» чи «підпорядкованою більшістю», а росіяни мали статус домінантної меншини. Безпосереднім наслідком такого становища було те, що росіяни в Україні за радянських часів не зазнавали мовної асиміляції, і навпаки, українці, хоча й складали більшість, асимілювалися за мовою. У мовному середовищі інших етносів переважали процеси зросійщення, а не українізації.

За радянських часів за оцінкою російських етносоціологів Ю. В. Арутюнана та Л. М. Дробижевої, «росіяни, де б вони не жили, більше відчували, що вони живуть «в своєму Союзі», а не республіці». Тому і «адаптація більшості росіян до інших етнічних середовищ національних республік була досить «неглибокою» і тому нестійкою»⁶. Розпад СРСР сприяв перетворенню росіян на етнічну меншину і втрату ними колишнього домінантного становища. Внаслідок цього, росіяни в нових державах переживають кризу етнічної ідентичності. За слушною думкою українського етносоціолога В. А. Арбеніної «найбільш розповсюдженою травматичною проблемою для більшості представників російської діаспори в країнах нового зарубіжжя стала втрата звичної для них «першої ролі» в багатонаціональній державі. Характерно це і для значної частини росіян – громадян України»⁷. Зміна статусних позицій росіян впливала на те, що вони «починають гостро відчувати необхідність або перемены середовища, або більш повний і всебічний адаптації до «іншого етнічного середовища», в якому вони живуть»⁸.

Інтенсивне скорочення чисельності росіян в Україні за досить короткий термін (12 років) було викликане декількома чинниками. Насамперед, *депопуляційними процесами*, які розпочалися з 1992 року, в результаті зменшення рівня народжуваності та збільшення коефіцієнта смертності⁹. Вплинуло також і припинення масової міграції росіян в Україну і навіть часткове переселення частини їх на історичну

Батьківщину, особливо на початку 90-х рр. в умовах загострення соціально-економічної кризи. Але на відміну від країн Середньої Азії та Закавказзя, де зменшення чисельності росіян стало безпосереднім наслідком *міграційних процесів*, міграційні втрати росіян в Україні були досить незначними. Міграційне сальдо росіян стає від'ємним у 1993 та 1994 рр., відповідно, 15,8 тис. осіб та 85,5 тис. осіб¹⁰.

Найбільш істотний вплив на скорочення чисельності росіян мали не міграційні, а *етнічні процеси*. Процеси етнічної асиміляції росіян мали найбільш суттєвий вплив на скорочення їхньої чисельності за 1989-2001 рр. Серед росіян значне розповсюдження мали не лише ендегамні (моноетнічні), але й екзогамні (міжетнічні) родини. За даними перепису населення 2001 року лише 56,50% росіян проживали в моноетнічних (ендегамних) родинах¹¹. У результаті відродження української державності етнічні процеси набули природного характеру, коли корінна більшість асимілює етнічну меншість, насамперед через міжетнічні шлюби.

Діти в таких сім'ях мають подвійну етнічну ідентичність, але переважно визначають власне етнічне походження на користь домінантного етносу. Частина росіян, які мали змішане етнічне походження, тобто були народжені в українсько-російських родинах, у 1989 році записалися росіянами, а в 2001 році визнали свою належність до українців, що означало зміну їхньої етнічної самоідентифікації. Внаслідок цього, і загальна чисельність українців за 1989-2001 рр. збільшилася *винятково* за рахунок російськомовних українців. Формально визнати власне українське етнічне походження значно простіше, ніж відновити втрачену раніше мову в якості рідної.

За рахунок скорочення числа росіян в Україні зростає чисельність українців. І це зростання відбулося на тлі депопуляції серед українців, яка розпочалася ще з 1991 року, а серед сільського населення – з 1979 року¹². Тобто, на зміни чисельності як українців, так і росіян за 1989-2001 рр. найбільший вплив мали етнічні процеси.

Варто підкреслити також, що переважна більшість росіян є мігрантами радянської доби та їхніми нащадками в другому поколінні. Так, за переписом 2001 року 40,45% чисельності росіян, які мешкали в Україні, народилися за її межами¹³. До 1991 року росіяни не відчували себе етнічною меншиною, і в дійсності вони стали нею лише

після здобуття незалежності України. З цих міркувань, росіяни в Україні фактично є меншиною в першому поколінні, насамперед з точки зору самоусвідомлення ними свого реального статусу.

За 1989-2001 рр. зменшення чисельності росіян спостерігалось в усіх без винятку регіонах та областях, але досить різними темпами. Серед чотирьох регіонів найбільш високими темпами у відносних показниках скорочувалася їхня чисельність на *Заході* України, що було спричинене процесами зміни етнічної самоідентифікації в умовах дисперсного типу розселення. За 12 років їхня чисельність зменшилася майже наполовину: з 491 789 осіб у 1989 році до 255 819 осіб у 2001 році, тобто на 47,98% (235 970 осіб). Темпи скорочення чисельності росіян у Західному регіоні були суттєво вищими, ніж у цілому в Україні – 26,61%¹⁴. Незважаючи на ці відмінності, рівень частки регіону серед скорочення загальної чисельності росіян в Україні за 1989-2001 рр. був досить незначним – лише 7,81%¹⁵.

Скорочення чисельності росіян у Західній Україні відбулося в умовах зростання числа українців – на 1,61% (139 406 осіб). Внаслідок зменшення чисельності росіян, скоротилася і загальна чисельність населення Західного регіону на 1,66% (160 807 осіб). Тобто, темпи зменшення чисельності росіян не лише у відносних, але й в абсолютних показниках, були суттєво вищими, ніж усього населення. До того ж, темпи скорочення їхнього числа були майже вдвічі вищими, ніж загальної чисельності етнічних меншин у регіоні, відповідно, 47,98% та 28,60%¹⁶. Із загального скорочення чисельності етнічних меншин у Західному регіоні за 1989-2001 рр. частка росіян становила 78,34 %, і це при тому, що їхня питома вага серед етнічних меншин була вдвічі меншою – 34,13% у 2001 році¹⁷. Тобто, не лише загальна чисельність населення, але й етнічних меншин, скоротилася головним чином за рахунок росіян.

Динаміка чисельності росіян за 1989-2001 рр. відрізнялася за окремими областями Західного регіону. Зокрема, найбільш інтенсивно, не лише в регіоні, але й серед усіх областей України, скорочувалася їхня чисельність в Галичині та на Волині: у Івано-Франківській області на 56,28% (32 080 осіб), Львівській – на 52,56 % (102 551 особу), Тернопільській – на 46,66 % (12 416 осіб), Волинській – на 46,11 % (21 768 осіб), Рівненській – на 43,82 % (23 505 осіб). Дещо меншими

темпами скорочувалася чисельність росіян на Буковині – на 39,93% (25 185 осіб) та Закарпатті – на 37,33 % (18 465 осіб). У всіх західних областях, окрім Тернопільської, чисельність росіян скорочувалася на тлі зростання чисельності українців. У Тернопільській області чисельність росіян скорочувалася швидше, ніж українців. У п'яти областях: Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій чисельність росіян зменшувалася інтенсивніше, ніж загальна чисельність населення. При цьому, в усіх семи областях регіону темпи скорочення числа росіян були вищими, ніж загальної чисельності етнічних меншин¹⁸.

Отже, в Західній Україні чисельність росіян була найменшою, але за 1989-2001 рр. скорочувалася найбільш інтенсивно, порівняно з іншими регіонами. За короткий часовий проміжок чисельність цієї меншини в Західному регіоні зменшилася майже наполовину. За рахунок росіян скоротилася як загальна чисельність населення регіону, так і етнічних меншин.

Темпи скорочення чисельності росіян за 1989-2001 рр. у *Центральному* регіоні були нижчими у відносних показниках, але вищими в абсолютних, порівняно із Західним регіоном. Так, у 1989 році їхня чисельність в Центрі України становила 1 758 551 особу, а в 2001 році зменшилася до 1 094 122 осіб, тобто на 37,78% (664 429 осіб)¹⁹. Частка регіону серед скорочення загальної чисельності росіян в Україні за 1989-2001 рр. становила 22,00%²⁰.

Скорочення числа росіян у Центральному регіоні у відносних та абсолютних показниках були істотно вищими, ніж українців – 2,35% (341 455 осіб), а у відносних показниках більшими, ніж усього населення – 7,04% (1 185 010 осіб)²¹. Тому переважно за рахунок росіян скоротилася і загальна чисельність населення регіону. Їхня частка серед скорочення загальної числа населення регіону за 1989-2001 рр. становила 56,07%. Для порівняння, питома вага росіян серед усього населення складала в 2001 році лише 6,99%²².

Темпи скорочення чисельності росіян в центральних областях у відносних показниках складали від 34,58% у Полтавській до 43,31% у Житомирській, а в абсолютних показниках від 34 355 осіб у Сумській до 68 395 осіб – Чернігівській. Істотного скорочення чисельності зазнали росіяни в столиці України – на 37,15% (199 384 особи),

з 536 707 осіб до 337 323 осіб. У всіх областях число росіян у відносних показниках скорочувалося швидше, ніж українців та всього населення. У Києві скорочення числа росіян супроводжувалося значним приростом числа українців – на 13,26% (247 093 особи)²³.

Отже, чисельність всього населення центральних областей зменшилася за 1989-2001 рр. не лише за рахунок українців, але й за рахунок росіян, бо частка останніх серед цього скорочення була непропорційно великою. Таким чином, в Центральному регіоні спостерігалось істотне скорочення чисельності росіян, навіть більше в абсолютних показниках, ніж на Заході України.

У цілому в *Західному* та *Центральному* регіонах чисельність росіян зменшилася з 2 250 340 осіб у 1989 році до 1 349 941 особи в 2001 році, тобто на 40,01% (900 339 осіб). Особливо контрастувало це скорочення на тлі досить незначного зменшення чисельності українців та всього населення цих двох регіонів, відповідно, 0,87% та 5,07%²⁴. Частка росіян серед скорочення загальної чисельності населення Західного та Центрального регіонів становила 66,90%. Для порівняння, їхня питома вага серед усього населення цих двох регіонів становила лише 5,36% у 2001 році²⁵.

Чисельність росіян на Заході та в Центрі України за 1989-2001 рр. скорочувалося помітно швидше, ніж сукупна чисельність етнічних меншин, відповідно, 40,01% та 33,93%²⁶. Частка росіян серед скорочення загальної чисельності етнічних меншин у цих двох регіонах становила 78,72%. При цьому, їхня частка в структурі етнічних меншин Заходу та Центру України залишалася суттєво нижчою – 60,61%²⁷. Отже, за 1989-2001 рр. спостерігалось інтенсивне зменшення числа росіян у Західному та Центральному регіонах. Скорочення загальної чисельності всього населення та етнічних меншин відбулося переважно за рахунок росіян.

Чисельність росіян на *Півдні* України була суттєво більшою, ніж у Західному та Центральному регіонах разом взятих. Зокрема, якщо в 1989 році в Південному регіоні нараховувалося 4 455 901 осіб, то в 2001 році – 3 405 951 осіб. За 1989-2001 рр. їхня чисельність скоротилася на 23,56% (1 049 950 осіб). Скорочення числа росіян на Півдні у відносних показниках були суттєво меншими, але значно більшими в абсолютних, ніж на Заході та в Центрі. У Південному

регіоні, як і в цілому в Україні, зменшення чисельності росіян за 1989-2001 рр. відбувалося на тлі зростання числа українців на 2,82 %. До того ж, скорочення чисельності росіян в абсолютних показниках переважало приріст чисельності українців, відповідно, 1 049 950 осіб та 228 105 осіб. Тому за рахунок росіян скоротилася і загальна чисельність населення Південного регіону на 5,78% (783 395 осіб)²⁸.

Скорочення чисельності росіян було навіть інтенсивніше, ніж загальної чисельності етнічних меншин Півдня України, відповідно 23,56% та 18,43%²⁹. Перевага була навіть в абсолютних показниках, бо на Півдні збільшилася чисельність представників інших етносів, насамперед кримських татар. Тобто, і загальна чисельність етнічних меншин у Південному регіоні, як і всього населення, скоротилася за цей час винятково за рахунок росіян.

У всіх південних областях, окрім Криму, темпи скорочення чисельності росіян були досить близькими у відносних показниках (28-33%), але суттєво різнилися в абсолютних. Так, їхня чисельність зменшилася в Херсонській області на 33,79 % (84 311 осіб), Дніпропетровській – на 32,94% (308 218 осіб – найбільш суттєве скорочення в абсолютних показниках серед усіх областей України, окрім Донецької), Миколаївській – на 31,18% (80 434 особи), Одеській – на 29,28% (210 502 особи), Запорізькій – на 28,21% (187 337 осіб)³⁰.

Найнижчі темпи скорочення чисельності росіян не лише в Південному регіоні, але й серед усіх областей України, спостерігалися в Криму (АР Крим і Севастополь) – 10,99% (179 148 осіб). Хоча в Криму зосереджувалося найбільше число росіян – 1 629 542 особи в 1989 році та 1 450 394 особи у 2001 році. У Криму темпи скорочення чисельності росіян були вищими, ніж українців – 7,87 %, на відміну від інших областей Півдня, де зростання числа українців супроводжувалося зменшенням числа росіян. При цьому, в АР Крим чисельність росіян зменшилася на 11,71%, а українців – на 9,65%. Але, як і в інших областях регіону, а також у Севастополі відбулося скорочення числа росіян на тлі збільшення числа українців³¹.

У південних областях темпи скорочення числа росіян були більш інтенсивними, ніж усього населення. Навіть в абсолютних показниках воно було вищим у всіх областях, окрім Дніпропетровської.

Тобто, загальна чисельність населення кожної області регіону, а також Криму, зменшилася за 1989-2001 рр. переважно за рахунок росіян. Крім того, темпи скорочення чисельності росіян були вищими, ніж загальної чисельності етнічних меншин. У Криму чисельність росіян скорочувалася на тлі зростання загального числа етнічних меншин, насамперед завдяки поверненню кримських татар.

Отже, в Південному регіоні за 1989-2001 рр. відбулося скорочення чисельності росіян – більше в абсолютних показниках, але менше у відносних, ніж на Заході та в Центрі України. Темпи скорочення чисельності росіян були істотно вищими, ніж усього населення та загального числа етнічних меншин. Фактично за рахунок росіян зменшилася як чисельність усього населення, так і загальна чисельність етнічних меншин. При цьому, на Півдні України чисельність українців збільшилася.

З усіх регіонів найменші темпи скорочення чисельності росіян за 1989-2001 рр. у відносних показниках, але найбільші в абсолютних, спостерігалися в *Східному* регіоні – 23,04% (1 071 092 особи). Але незважаючи на це скорочення, Схід залишався *основним ареалом зосередження* росіян в Україні – 4 649 341 особа в 1989 році та 3 578 249 осіб у 2001 році. Як і на Півдні, в Східному регіоні число росіян зменшувалася на тлі зростання числа українців, хоча й досить незначного – 1,57% (96 584 особи)³². За рахунок росіян скоротилася чисельність всього населення та етнічних меншин в регіоні. Частка росіян серед скорочення загальної чисельності населення Сходу України за 1989-2001 рр. становила 99,00%³³.

Найменші темпи скорочення чисельності росіян у відносних показниках серед усіх областей України, але найвищі в абсолютних спостерігалися в Донецькій області – 20,37% (471 692 особи). Донецчина залишалася найбільшим ареалом зосередження росіян в Україні, чисельність яких становила 2 316 091 особу в 1989 році та 1 844 399 осіб у 2001 році. Дещо вищими темпами скорочувалася чисельність росіян в інших двох областях: Луганській – на 22,46% (287 218 осіб) та Харківській – на 29,61% (312 182 особу). У Донецькій та Харківській областях зменшення чисельності росіян за цей час відбувалося на тлі приросту числа українців. У Луганській

області чисельність росіян скорочувалася інтенсивніше, ніж українців³⁴.

Таким чином, за 1989-2001 рр. серед усіх чотирьох регіонів України найбільш істотне скорочення чисельності росіян в абсолютних показниках спостерігалось на Сході, але найменше у відносних показниках. Темпи скорочення чисельності росіян були вищими, ніж усього населення та етнічних меншин. За рахунок росіян скоротилася загальна чисельність населення та етнічних меншин. Навпаки, чисельність українців у регіоні зросла.

Загальна чисельність росіян у *Південно-Східній* Україні зменшилася на 23,29% (2 121 042 особи), з 9 105 242 осіб у 1989 році до 6 984 200 осіб у 2001 році. Темпи скорочення їхньої чисельності на Півдні та Сході були суттєво нижчими, ніж на Заході та в Центрі України у відносних показниках, але більшими в абсолютних, відповідно 40,01% та 900 339 осіб. Темпи скорочення чисельності росіян за 1989-2001 рр. у Південно-Східній Україні як у відносних, так і в абсолютних показниках були вищими, ніж усього населення, відповідно, 23,29% (2 121 042 особи) та 7,49% (1 865 315 осіб). Навпаки, чисельність українців на цих теренах збільшилася на 2,28% (324 689 осіб). До того ж, чисельність росіян скорочувалася в цих двох регіонах швидше, ніж загальна чисельність етнічних меншин, відповідно, 23,29% та 20,54%³⁵. Частка росіян серед загального скорочення чисельності етнічних меншин у Південному та Східному регіонах становила 96,85%³⁶.

Отже, хоча темпи скорочення числа росіян в Південному та Східному регіонах були нижчими, ніж у цілому в Україні, але їхня загальна чисельність в абсолютних показниках за 1989-2001 рр. зменшилася переважно завдяки південним та східним областям. Загальна чисельність населення, а також етнічних меншин Півдня та Сходу України скоротилася за цей час насамперед за рахунок росіян. Аналіз статистичних матеріалів переписів засвідчує таку закономірність: *в тих областях (західних та центральних), де була меншою чисельність росіян, спостерігалися вищі темпи скорочення їхнього числа за 1989-2001 рр.* І навпаки, *в тих областях (східних та південних), де їхня чисельність була значно більшою, темпи скорочення були суттєво нижчими.*

Загальна чисельність росіян в Україні становила в 1989 році 11 355 582 особу, а в 2001 році скоротилася до 8 334 141 особи, тобто на 26,61% (3 021 441 особу). Скорочення чисельності росіян особливо контрастувало на тлі зростання чисельності українців – на 0,33% (122 640 осіб). *В основному за рахунок скорочення чисельності росіян за 1989-2001 рр. зменшилася і загальна чисельність населення України – на 6,24% (3 211 132 особи)*³⁷. Частка росіян серед скорочення чисельності всього населення України за 1989-2001 рр. складала 94,09%³⁸. Темпи скорочення чисельності росіян за цей час були вищими, ніж загального числа етнічних меншин, відповідно, 26,61% та 23,76³⁹. Доволі високою була також і частка росіян серед скорочення загальної чисельності етнічних меншин в Україні за 1989-2001 рр. – 90,63%⁴⁰. Тобто, *загальна чисельність етнічних меншин в Україні скорочувалася переважно за рахунок однієї з них – росіян*.

Отже, впродовж 1989-2001 рр. відбулися істотні зміни етнічного складу населення України, які були спричинені відмінностями в динаміці чисельності українців та етнічних меншин, насамперед росіян. Крім депопуляції та міграцій, найбільший вплив на зменшення чисельності росіян в Україні за часів незалежності мали асиміляційні процеси, тобто зміни етнічної самоідентифікації, яким сприяло широке розповсюдження екзогамних шлюбів.

Примітки

¹ Арбеніна В. Л. Етносоціологія.- Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – 314 с.; Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. – Львів: Літопис, 2006. – 490 с.; Євтух В. Б., Троцинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с.; Заставний Ф. Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.; Зінич В. Т. Сучасні етнODEMOграфічні процеси в Україні. – К.: РВПС України НАН України, 2004. – 67 с.; Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт. – К.: Світогляд, 2004. – 726 с.; Крисаченко В. С. Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри. – К.: НISД, 2005. – 368 с.; Курас І. Ф. Етнополітологія. Перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.; Наулко В. І. Хто і відколи живе в Україні. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.; Огульчанський Ю. А. Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні

проблеми. – К.: Вид. дім «КМА», 2006. – 68 с.; *Романцов В. О.* Український етнос: на одвічних землях. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2004. – 200 с.

² *Терлюк І. А.* Росіяни західних областей України (1944-1996 рр.): Етносоціологічне дослідження. – Львів: Світ, 1997. – 175 с.

³ Національний склад населення України. – Ч. 1. (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К.: Мінстат України, 1991. – С. 4-7; Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / За ред. О. Г. Осауленка. – К.: Держкомстат України, 2003. – С. 23-26.

⁴ *Хомра О.* Міграції на Україні: етнодемографічні аспекти // Вісник АН України. – 1992. – № 2. – С. 33.

⁵ *Скемергон Р.* Етнічність і меншини // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 456-457.

⁶ Русские: Этносоциологические очерки. – М.: Наука, 1992. – С. 446.

⁷ *Арбеніна В. Л.* Етносоціологія.- Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. – С. 122.

⁸ Русские: Этносоциологические очерки. – С. 446.

⁹ *Піскунов С.* Відтворення населення України: етнічний аспект (демографічний аналіз) // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогноз на порозі ХХІ століття. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Київ-Чернівці: КВГІ, 1997. – С. 264.

¹⁰ *Євтух В. Б., Троцинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О.* Етнонаціональна структура українського суспільства: довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – С. 147.

¹¹ Розрахунки за даними архіву Держкомстату України.

¹² *Піскунов С.* Вказана праця. – С. 264.

¹³ Розрахунки за даними: Населення України за місцем народження та громадянства: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / О. Г. Осауленка (ред.) – К.: Держкомстат України, 2004. – С. 214.

¹⁴ Таблиці 1, 2.

¹⁵ Розрахунки за даними таблиці 2.

¹⁶ Таблиці 1, 2.

¹⁷ Розрахунки за даними таблиць 1, 2.

¹⁸ Таблиці 1, 2.

¹⁹ Там само.

²⁰ Розрахунки за даними таблиць 1, 2.

²¹ Таблиця 2.

²² Розрахунки за даними таблиць 1, 2.

²³ Таблиці 1, 2.

²⁴ Таблиці 1, 2.

²⁵ Розрахунки за даними таблиць 1, 2.

²⁶ Таблиця 2.

²⁷ Розрахунки за даними таблиць 1, 2.

²⁸ Таблиці 1, 2.

²⁹ Таблиця 2.

³⁰ Там само.

³¹ Таблиці 1, 2.

³² Там само.

³³ Розрахунки за даними таблиці 2.

³⁴ Таблиці 1, 2.

³⁵ Там само.

³⁶ Розрахунки за даними таблиці 2.

³⁷ Таблиці 1, 2.

³⁸ Розрахунки за даними таблиці 2.

³⁹ Таблиця 2.

⁴⁰ Розрахунки за даними таблиці 2.

Резюме

Скляр В. Н. *Русские в Украине: изменения численности за 1989-2001 гг.*

Статья посвящена изучению изменений численности русских накануне и первое десятилетия независимости Украины. На основе анализа материалов переписей 1989 и 2001 гг. исследуется динамика их численности на фоне изменений численности всего населения, украинцев и этнических меньшинств. Особое внимание обращено на региональные отличия этих изменений. Определены также главные факторы, повлиявшие на значительное сокращение численности русских в Украине: депопуляционные, миграционные процессы и этническая ассимиляция.

Таблиця 1

Чисельність всього населення (1), українців (2),
етнічних меншин (3), росіян (4) у 1989 та 2001 рр. (осіб)

	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
	1		2		3		4	
Україна	51452034	48240902	37419053	37541693	14032981	10699209	11355582	8334141
Захід і Центр	26544655	25198838	23173624	22971575	3371031	2227263	2250340	1349941
Захід	9 713 693	9 552 886	8 663 924	8803330	1049769	749 556	491789	255 819
Волинська	1 058 438	1 057 214	1 001 329	1 024 955	57 109	32 259	46 900	25 132
Закарпатська	1 245 618	1 254 614	976 749	1 010 127	268 869	244 487	49 458	30 993
Івано-Франківська	1 413 211	1 406 129	1 342 888	1 371 242	70 323	34 887	57 005	24 925
Львівська	2 727 410	2 605 956	2 464 739	2 471 033	262 671	134 923	195 116	92 565
Рівненська	1 164 241	1 171 445	1 085 729	1 123 401	78 512	48 044	53 634	30 129
Тернопільська	1 163 974	1 138 500	1 126 395	1 113 516	37 579	24 984	26 610	14 194
Чернівецька	940 801	919 028	666 095	689 056	274 706	229 972	63 066	37 881
Центр	16830962	15645245	14509700	14168245	2321262	1477707	1758551	1094122
Вінницька	1 920 783	1 763 944	1 757 948	1 674 135	162 835	89 809	112 484	67 501
Житомирська	1 537 604	1 389 393	1 306 140	1 254 855	231 464	134 538	121 443	68 851
Київ	2 572 212	2 566 953	1 863 674	2 110 767	708 538	456 186	536 707	337 323
Київська	1 934 369	1 821 061	1 729 240	1 684 803	205 129	136 258	167 938	109 322
Кіровоградська	1 228 093	1 125 704	1 046 984	1 014 616	181 109	111 088	144 076	83 929
Полтавська	1 748 716	1 621 207	1 536 630	1 481 167	212 086	140 040	178 965	117 071
Сумська	1 427 498	1 296 763	1 220 487	1 152 034	207 011	144 729	190 050	121 655
Хмельницька	1 521 564	1 426 649	1 374 749	1 339 331	146 815	87 318	88 018	50 686
Черкаська	1 527 353	1 398 313	1 381 742	1 301 183	145 611	97 130	122 308	75 577
Чернігівська	1 412 770	1 236 065	1 292 106	1 155 354	120 664	80 711	96 562	62 207
Південь і Схід	24907379	23042064	14245429	14570118	10661950	8471946	9105242	6984200
Південь	13563892	12780497	8076789	8304894	5487103	4475603	4455901	3405951

Дніпропетровська	3 869 858	3 561 224	2 769 560	2 825 781	1100298	735 443	935 749	627 531
Запорізька	2 074 018	1 926 810	1 308 038	1 364 095	765 980	562 715	664 085	476 748
Миколаївська	1 328 306	1 262 899	1 003 591	1 034 446	324 715	228 453	257 964	177 530
Одеська	2 624 245	2 455 666	1 432 737	1 542 341	1191508	913 325	719 039	508 537
Херсонська	1 236 970	1 172 689	936 944	961 584	300 026	211 105	249 522	165 211
Крим (АР Крим і Севастополь):	2 430 495	2 401 209	625 919	576 647	1804576	1824562	1629542	1450394
АР Крим	2 037 480	2 024 056	544 772	492 227	1492708	1531829	1336937	1180441
Севастополь	393 015	377 153	81 147	84 420	311 868	292 733	292 605	269 953
Схід	11343487	10261567	6168640	6265224	5174847	3996343	4649341	3578249
Донецька	5 311 781	4 825 563	2 693 432	2 744 149	2618349	2081414	2316091	1844399
Луганська	2 857 031	2 540 191	1 482 232	1 472 376	1374799	1067815	1279043	991 825
Харківська	3 174 675	2 895 813	1 992 976	2 048 699	1181699	847 114	1054207	742 025

Таблиця 2

Зміни чисельності всього населення (1), українців (2), етнічних меншин (3), росіян (4) за 1989-2001 рр. (осіб, у %)

	1		2		3		4	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Україна	-3 211 132	-6,24	+122 640	+0,33	-3 333 772	-23,76	-3 021 441	-26,61
Захід і Центр	-1 345 817	-5,07	-202 049	-0,87	-1 143 768	-33,93	-900 339	-40,01
Захід	-160 807	-1,66	+139 406	+1,61	-300 213	-28,60	-235 970	-47,98
Волинська	-1 224	-0,12	+23 626	+2,36	-24 850	-43,51	-21 768	-46,41
Закарпатська	+8 926	+0,72	+33 378	+3,42	-24 382	-9,07	-18 465	-37,33
Івано-Франківська	-7 082	-0,50	+28 354	+2,11	-35 436	-50,39	-32 080	-56,28
Львівська	-121 454	-4,45	+6 294	+0,26	-127 748	-48,63	-102 551	-52,56
Рівненська	+7 204	+0,62	+37 672	+3,47	-30 468	-38,81	-23 505	-43,82
Тернопільська	-25 474	-2,19	-12 879	-1,14	-12 595	-33,52	-12 416	-46,66
Чернівецька	-21 773	-2,31	+22 961	+3,45	-44 734	-16,28	-25 185	-39,93
Центр	-1 185 010	-7,04	-341 455	-2,35	-843 555	-36,34	-664 429	-37,78
Вінницька	-156 839	-8,17	-83 813	-4,77	-73 026	-44,85	-44 983	-39,99

Скляр В. М. Росіяни в Україні: зміни чисельності за 1989-2001 рр.

Житомирська	-148 211	-9,64	-51 285	-3,93	-96 926	-41,88	-52 592	-43,31
Київ	-5 259	-0,20	+247 093	+13,26	-252 352	-35,62	-199 384	-37,15
Київська	-113 308	-5,86	-44 437	-2,57	-68 871	-33,57	-58 616	-34,90
Кіровоградська	-102 389	-8,34	-32 368	-3,09	-70 021	-38,66	-60 147	-41,75
Полтавська	-127 509	-7,29	-55 463	-3,61	-72 046	-33,97	-61 894	-34,58
Сумська	-130 735	-9,16	-68 453	-5,61	-62 282	-30,09	-68 395	-35,99
Хмельницька	-94 915	-6,24	-35 418	-2,58	-59 497	-40,53	-37 332	-42,41
Черкаська	-129 040	-8,45	-80 559	-5,83	-48 481	-33,29	-46 731	-38,21
Чернігівська	-176 705	-12,51	-136 752	-10,58	-39 953	-33,11	-34 355	-35,58
Південь і Схід	-1 865 315	-7,49	+324 689	+2,28	-2 190 004	-20,54	-2 121 042	-23,29
Південь	-783 395	-5,78	+228 105	+2,82	-1 011 500	-18,43	-1 049 950	-23,56
Дніпропетровська	-308 634	-7,98	+56 221	+2,03	-364 855	-33,16	-308 218	-32,94
Запорізька	-147 208	-7,10	+56 057	+4,29	-203 265	-26,54	-187 337	-28,21
Миколаївська	-65 407	-4,92	+30 855	+3,07	-96 262	-29,65	-80 434	-31,18
Одеська	-168 579	-6,42	+109 604	+7,65	-278 183	-23,35	-210 502	-29,28
Херсонська	-64 281	-5,20	+24 640	+2,63	-88 921	-29,64	-84 311	-33,79
Кримська (АР Крим і Севастополь)	-29 286	-1,20	-49 272	-7,87	+19 986	+1,11	-179 148	-10,99
АР Крим	-13 424	-0,66	-52 545	-9,65	+39 121	+2,62	-156 496	-11,71
Севастополь	-15 862	-4,04	+3 273	+4,03	-19 135	-6,14	-22 652	-7,74
Схід	-1 081 920	-9,54	+96 584	+1,57	-1 178 504	-22,77	-1 071 092	-23,04
Донецька	-486 218	-9,15	+50 717	+1,88	-536 935	-20,51	-471 692	-20,37
Луганська	-316 840	-11,09	-9 856	-0,66	-306 984	-22,33	-287 218	-22,46
Харківська	-278 862	-8,78	+55 723	+2,80	-334 585	-28,32	-312 182	-29,61